

1. **Opredelite pojem diglosija.**

= dvojezičje

Toporišič: Raba različnih jezikov za različna funkcijska področja (npr. slovenščina v praktičnem/privatnem, nemščina/italijanščina v uradnem ali javnem sporočanju). Velja tudi za rabo socialnih zvrsti istega jezika (npr. knjižne : narečne).

Clave: Situacija v neki družbeni skupnosti, kjer en jezik »uživa« boljši družbeni položaj kot drugi. Razlika od bilingvizma je v tem, da sta v bilingvizmu dva jezika enakovredna.

Pojav, ko dva jezika nista enakovredna (statusno):

A jezik

B jezik

Govorijo ljudje z večjo družbeno močjo.

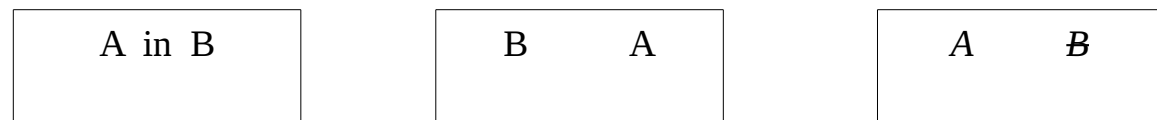
Govorijo ljudje z manjšo družbeno močjo.

Javna in formalna raba.

Zasebna in neformalna raba.

Zaradi statusa jezika si krepi položaj.

Jezik ne more preživeti, saj so njegovi nosilci državljani drugega reda, nimajo polnofunkcionalne jezikovne zmožnosti (ni možno brati besedil) – ima omejen kod.

1. faza

2. faza

3. faza

Do diglosije pride zaradi pomanjkljivega znanja materinščine. Ljudje obvladajo svoje narečje, a le-to je neprimerno za rabo v prestižnejših in formalnih govornih položajih. V teh se uporablja od vladajoče strani vsiljeni jezik (v šolah, uradih) – v primeru slovenščine je to nemščina. Do zavedanja o diglotični situaciji na Slovenskem pride v 18. stoletju, odtlej se uveljavljajo tudi ideje za preseganje le-te.

2. **Opredelite pojem status jezika.**

Položaj jezika v družbi. Gre za položaj jezika, ki je določen v uradnih listinah – formalno-pravni položaj. Dejanski status se od normativno določenega lahko razlikuje, saj nanj neizogibno vplivajo družbene okoliščine (kulturne, politične ...). S stališča družbenega statusa jezika je pomembno npr. ali prihaja do razslojevanja jezika kot posledica družbenega razslojevanja, ali je jezik prezrt, zatiran, nepriznan, zapostavljen, ali je uporabljen na vseh področjih (funkcijsko-zvrstna opredelitev) ...

3. **Opredelite pojem bilingvizem.**

= dvojezičnost

Clave: Koeksistenca dveh jezikov v neki družbeni skupnosti ali pri posamezniku.

Pojav na območjih, kjer se stika ali živi pomešano več jezikovnih skupnosti: dva jezika imata v takšni situaciji v idealnem primeru enak položaj, enako moč, enako formalno-pravno moč. Slednja postavka je pomembna, saj družbena moč nosilcev dveh jezikov navadno ni enaka (v skrajnih primerih pride do diglosije). Dvojezičnost predvideva aktivno in/ali pasivno znanje dveh jezikov, načeloma za vsa funkcijska področja. Ločimo:

- Dvojezičnost posameznika (individualna)
- Dvojezičnost skupnosti (kolektivna) – predvsem na jezikovnih mejah (npr. Slovenci v Avstriji, Italiji, na Madžarskem)

Diglosija in bilingvizem sta ekstremni stanji, realnost jezika je nekje vmes.

4. **Opreделите pojem interferenca.**

= vnašanje

Pojav interference je močno vezan na stratografsko teorijo, po kateri prihaja v nekem historičnem prostoru do medsebojnega vpliva (integracije) več jezikov. Konkretno interferenca pomeni vnašanje prvin enega jezika v drugega na vseh jezikovnih ravneh (glasoslovni, oblikoslovni, besedotvorni, besedni, skladenjski). Pojav je značilen za obdobje naseljevanja Slovanov, ki so naleteli na romanizirane in keltske ostanke (substrat) in nekatere prevzeli (npr. rečna imena). Pojav je značilen tudi na jezikovnih mejah.

- Substrat – spodaj
- Superstrat – na vrhu
- Adstrat – okrog

5. **Pojasnite pojem jezikovna zmožnost.**

Jezikovna zmožnost je prvina, ki poleg besedil oz. sporazumevalnih dejanj in priložnosti za rabo oz. sporazumevalnih položajev določa (opredeljuje) komunikacijo neke jezikovne skupnosti.

Je lingvistični izraz, ki se nanaša na sporazumevalno in slovnično zmožnost. Slednja vključuje poznavanje ravnin jezikovnega sistema (fonematika, grafematika, morfologija, sintaksa) in poznavanje leksike. Sporazumevalna zmožnost pa predvideva poznavanje besedilnih vzorcev in ustrezno vedenje o različnih sporazumevalnih položajih.

JEZIKOVNA	ZMOŽNOST
Jezikovni sistem (fonematika, grafematika, morfologija, sintaksa)	Besedilni vzorci
Leksika	Vedenje o sporazumevalnih položajih

Slovnična zmožnost

Sporazumevalna zmožnost

6. **Opreделите pojem korpus jezika.**

V sociolingvistiki je to vsa materialna plat jezika. Materialna plat se lahko preučuje na besedilih in besedilnih vzorcih. O korpusu lahko govorimo, kadar obstaja večja zbirka istovrstnih besedil.

Besedilni vzorci so del kodifikacije. Primarno so določena s slovnico, slovarjem, pravopisom, pravorečjem. Kodifikacija opredeljuje knjižnost jezika, reprezentativnost, prestižnost. Kodifikacija omogoča neskončno ponovljivost besedil z namenom nevtralne socialne

komunikacije. Poezija je v tem smislu nelegitimna, saj je neponovljiva (že v primeru Čbelice je bilo vprašanje, če je poezija kot korpus ustrezna – če sledi načelu izvirnosti).

7. Opredelite slogovni pojem dvojna formula in ga pojasnite z zgledom.

Dvojna formula je ena izmed slogovnih značilnosti pridig v reformaciji. Zaradi želje po poudarjanju pomembnejših misli reformator rad stvari dvakrat poudari. Njegov prijem je povezati dve sinonimni ali pomensko podobni besedi z veznikom »in« v dvočlensko formulo. Npr.: Brižinski spomenik II.

- Pozvani in poklicani
- S svojimi usti in s svojo besedo
- Njemu odreči in se mu oteti
Trubar (Ta evangeli ...)
- Glih inu v eni viži

8. Katera besedila obsegajo Brižinski spomeniki? V kakšnih zgodovinskih okoliščinah so nastali (čas, kraj, vzroki za nastanek)? Navedite kratko jezikovno oznako spomenikov.

Brižinski spomeniki so najstarejše do danes ohranjeno latinično besedilo v kateremkoli slovanskem jeziku. Pisani so v minuskularni pisavi, dedinji karolinške. Njihov jezik je na prehodu iz praslovanskega narečja v alpsko-panonsko slovenščino, prednico slovenščine. Najdeni so bili v mestu Freising.

Gre za rokopise iz starejših predlog. Čas njihovega nastanka naj bi bil med leti 972-1039.

Obseg: BS I (Govorite z nami teh malo besed ...) in BS III (Jaz se odpovem zlodeju ...), ki so besedila splošne spovedi in obenem razlaga, katerih grehov se varovati in kako prav živeti ter BS II (Če bi ded naš ne grešil ...), kjer gre za pridigo o grehu in pokori. BS II in BS III sta povezani besedila, BS I je podoben BS III. Po obsegu je največ cerkvenih govorov (homilije, 7 liturgičnih besedil, 8 cerkvenopravnih, 9 drugačnih in 3 slovenska)

Okoliščine: Nastali so zaradi dušnopastirske službe med ljudstvom »sclavov«. Zapisani so bili za škofa Abrahama, da bi mu bila služba olajšana. Domneve o kraju nastanka: ali zgornja Koroška (kraj uporabe) ali Freising – verjetneje zaradi bogate tradicije tamkajšnjega pisarstva. Časovno naj bi nastali v otonski dobi, ki je bilo obdobje, naklonjeno nastanku BS, saj je izobraženost začela pridobivati na svoji vrednosti; prej je cvetelo predvsem latinsko pismenstvo. BS I in BS III (obrazca splošne spovedi) naj bi nastala v obdobju pokristjanjevanja Karantanije, tj. 8./9. stoletje, BS II pa v obdobju pokristjanjevanja Panonije, tj. 9. stoletje – s panonskim prostorom je povezana Klimentova homilija.

BS so umetno sestavljena cerkvena besedila, o čemer pričajo vsebinske, stilne, jezikovne analize:

- Retorično umetelna oblikovanost besedil.
- Razlikovalna gramatična struktura v primerjavi s starocerkveno slovanščino (še najbližje stcsl. je BS II):
 - Samostalniška sklanjatev se sklada s stcsl., pridevniška pa že kaže odmik.
 - Razlika v izražanju prihodnosti.
- Besedila so prevedena dokaj dobbesedno in zato ne dajejo pravega vpogleda v skladijske zakonitosti karantanske in panonske slovenščine.
- Besedišče: gre za novo terminološko besedje, ki ni moglo biti prevzeto iz poganskega mitološkega pojmovanja.
- Besedila so slogovno-stilno urejena, ritmizirana, z zaznamovanim besednim redom (npr. postavljanje pridevnikov pred samostalnike), z izrabo stilnih figur, pomenskih prenosov. Stalna jezikovna zgradba je prisotna na vseh ravneh.

- Značilne so določene fonetično-analogične preobrazbe (odpad praslovanskih polglasnikov v šibki poziciji, vokalizacija v krepki poziciji, psl. y i; psl. -jego, -jem -ěga, -ěmu ...).
- Dialektalno potrjena kontinuiteta: značilnosti, ki so v osrednji tradiciji izpadle, potrjuje in vzdržuje pa jih slovensko obrobje (npr. Podjuna – nosniki; panonsko in koroško območje, ziljščina: dl- ...).
- Slovenci ugotavljamo kontinuiteto z jezikom BS.

9. Katera besedila vsebuje Starogorski rokopis, kdaj in kje je nastal in s katerim drugim rokopisom je najsorodnejši?

Starogorski rokopis je nastal med 1492-98. Najden je bil na Stari Gori pri Gorici. Gre za zapis Očenaša, Zdravamarije in Apostolske vere v Bratovščinski knjigi sv. Marije na Gori. Zapis vikarja Lavrencija iz Mirnika pri Gorici hranijo v Čedadu.

Po vsebini in obliki je podoben Celovškemu/Rateškemu rokopisu (iz časa med 1362-90). Oba sta pisana v gotici. Ujemanje rokopisov kaže na nepretrgan razvoj osnovnih cerkvenih besedil v srednjem veku, ko so se starinske oblike v molitvah ohranjale zelo dolgo. Starogorski rokopis kaže narečne posebnosti (gorenjske jezikovne značilnosti, notranje-kraške in beneške prvine). V obeh besedilih je beseda kraljestvo nadomeščena z bogastvo, kar priča o starejši predlogi (beseda kraljestvo se pojavi v času Karla Velikega).

10. Katera besedila vsebuje Stiški rokopis, kdaj in kje je nastal? Na kratko označite njegove jezikovne značilnosti.

Stiški rokopis je drugi najobsežnejši slovenski rokopis. Našli so ga v zbirki latinskih pridig in zgledov za pridige. Napisan je bil okoli 1428 v samostanu Stična. Odkril ga je Miklošič.

Danes se rokopis nahaja v NUK-u.

Dva dela rokopisa:

- V prvem delu (okoli 1420 ga je zapisal nek češki menih) je zapisano dvoje molitev: Milost ino gnada našega gospudi – predprižni klic k sv. Duhu in Čestjena bodi kraljeva mati te milosti – molitev k Mariji. Verjetno gre za prepis starejših predlog, saj je napisano v starem češkem rokopisu z nekaterimi češkimi značilnostmi.
- V drugem delu (okoli 1440) najdemo obrazec splošne spovedi (Jaz se dolžan dam) in prvo kitico ljudske cerkvene nabožne pesmi (Naš gospud je od smrti vstal); tj. prva zapisana pesem v slovenščini.

Jezikovna oznaka:

- V Stiškem rokopisu je že varianta slovenskega jezika in ne več nekega hipotetičnega alpsko-slovenskega jezika.
- Pisava je gotica, besedni red se že bliža običajni govorici in ni več tako vzvišen kot v BS (npr. dela satanova (BS) – huda dela (SR), Gospod sveti (BS) – naš Gospod (SR) ...).
- Nekatero slovenske besede so zapisane kot glose.
- V drugem delu najdemo številne značilnosti dolenjščine. Veliko je sicer tudi germanizmov in nekaterih čeških značilnosti.

Dolenjske značilnosti:

- -ej- (dejam, grejhu)
- Ozki o zapisan z u (gospud, od buga)
- Končni o je u

11. Katere elemente standardnosti slovenskega jezika vsebuje predreformacijski korpus slovenskih besedil?

- Pesmi – podlaga = ljudsko ustvarjanje

- Molitve Besedila, ki so fiksirana; molitve se zaradi tradicije ne
- Pridige smejo preveč spreminjati. So obrazci, ki pričajo o nepretrgani rabi slovenskega jezika tudi v času, ko se slovenska beseda ni zapisovala.

Kontinuirana raba jezika (tudi v obredju – ustoličevanje knezov, Spanheimov pozdrav Veneri) je bila tista osnova, ki je omogočila izid prve knjige in nekaj kasneje že prevod Svetega pisma. Molitve in drugi obrazci so se zaradi stalnega ponavljanja ohranjali v ljudski zavesti in tako uspešno transferirali slovenski jezik kasnejšim rodovom.

12. Katera je prva slovnica slovenskega jezika? Kdo je njen avtor? Kdaj je izšla? V katerem jeziku je napisana in zakaj? Kakšen namen je imela in kateremu občinstvu je bila naslovljena?

Adam Bohorič: ARCTICAE HORULAE (1584) – Zimske urice.

Slovnica obsega 279 strani. Sestavljena je iz petih delov: uvod, pisavoslovje, oblikoslovje, skladnja in kazalo.

Bohorič se je lotil slovnice zaradi spoznanja o nezadostnosti in šibkosti Trubarjeve jezikovne prakse ob Kreljevi reformi. Podlaga spoznanju je bilo tudi sodelovanje pri reviziji Juričičevega preroda Spangenbergerjeve postile in pregled rokopisa Dalmatinove Biblije. Ob slednjem je nastal tudi Register nekaterih besed, ki naj bi olajšal branje čim večjemu krogu ljudi. Tu se porodi misel o nastanku slovenske slovnice. Slovnica je pisana v latinščini in sledi latinsko pisani Melanchtonovi grški slovnici. Bohorič skuša prikazati, kako se da latinščino sloveniti, a s tem je le prikazal latinščino, ni pa izpostavil slovenščine (to je tudi vzrok, da dokončno teorijo o sklonih dobimo šele v 18. stoletju). Pozitivno vrednoteno pa je njegovo proučevanje glagolskega vida in obsojanje rabe določnega in nedoločnega člena (iz nemščine). Bohorič obrazloži črkopis, ki izhaja iz Kreljevih popravkov in je kasneje po njem imenovan bohoričica.

Pomen slovnice ni v dajanju smernic mlademu jeziku, temveč samo dejstvo, da je slovenščina po tridesetih letih knjižne rabe dobila znanstveni dokument svojega obstoja v knjigi.

Bohorič kot šolnik se je pri poučevanju čutil omejenega, zato v uvodu pove, da slovnico namenja izobraženim ljudem sicer majhnega naroda, ki poznajo latinščino in bodo potem dalje izobraževali neuko ljudstvo. Slovnica naj bi šolanim, ki so poznali latinsko slovnico, pomagala urejati in kultivirati slovenski jezik. Torej je namen slovnice kultivirati slovenski jezik.

Ponatisi: 1715 (Hipolit), 1758 (ne prerod – celovski jezuiti).

13. Katera kodifikacijska dejanja za slovenski jezik so bila opravljena v obdobju 16. stoletja?

16. stoletje na splošno velja kot obdobje kodifikacije slovenskega jezika. Pomeni začetek knjižne produkcije. S tem Slovenci dobimo legitimne vire, na katere se lahko sklicujemo in obenem kot skupnost napredujemo. V tem obdobju se začne kulturna tradicija.

Kodifikacija (opredeljuje knjižnost jezika v slovnici, slovarju, pravopisu, pravorečju) je predpisanost jezika. Kodificirane, merodajne so tiste oblike, ki imajo v družbi prestižnejšo vlogo, katerih tvorci so bili višje na socialni lestvici. Reprezentativni teksti v zgodovini: religiozni teksti, umetnostna besedila.

Glavni kodifikacijski dejanja v protestantizmu: slovnica (Arcticae horulae; 1584), slovar (Megiserjev slovar 4 jezikov; 1594) in Register besed v Dalmatinovi Bibliji (1584). V tem obdobju so živahne tudi polemike glede standardizacije slovenskega črkopisa (pravopisa), vendar to kot del slovnice. Z izidom slovarja in slovnice se slovenščina lahko kosa z jeziki drugih kulturnih narodov.

V protestantizmu so bili reprezentativni teksti tisti za cerkveno rabo, v katerih se je zrcalilo besedje in slog prvega knjižnega jezika. Deloma tudi ljudske pesmi, ki jih je Trubar (in tudi drugi ustvarjalci) prevzel v svoje delo.

V praksi je bila tudi Biblija tista, ki je pomagala vsem, ki so hoteli slovensko pisati. Iz nje je bila dolgo črpana norma slovenskega knjižnega jezika, zato jo v tem smislu lahko jemljemo kot neke vrste normodajni akt.

14. Pojasnite vlogo in pomen Biblije v korpusu knjižnega jezika. Orišite usodo in vlogo Dalmatinove Biblije po protestantizmu.

Hegel glede Biblije pravi, da ima vsak velik in pomemben narod knjigo, v kateri mu je povedano, kaj je njegov prvotni duh. V tem smislu Biblija torej predstavlja temelj, na katerem sta zgrajena narodova zavest in značaj. Po svoji religiozni vsebini je tako rekoč večna, namenjena vsakomur na katerikoli točki časovne premice. Je knjiga, ki je že stoletja najbolj razširjena, znana in brana ter še vedno pri vrhu lestvice bestsellerjev. Nanjo je do določene mere vezan tudi mysticizem, saj v sebi nosi neštetokrat povedano, prebrano, slišano resnico, pa vendar s svojo preprosto človeško modrostjo vedno znova v ljudeh zbuja izraze spoštovanja, zaupanja, vdanosti. Zagotovo pa ima prerod Svetega pisma vlogo začetnika literarne zgodovine mnogih narodov.

Dalmatin je z Mandelcem soustanovil tiskarno. Že v času študija se je odločil, da bo prevedel sveti spis. 1578 je končal prevod. Tega leta so se Štajerci, Korošci in Kranjci zedinili, da bodo skupno izdali Biblijo. 1581 se je v Ljubljani sestala revizijska komisija. Zedinili so se glede jezika in pisave (Dalmatin je upošteval Kreljeve pridobitve). Škof je nato prepovedal tisk Biblije in Mandelca izgnal. Dalmatin je iskal tiskarno – Biblija je bila natisnjena v Wittenbergu. Ko so bili natisnjeni vsi izvodi, se postavi vprašanje, kako jih spraviti v domovino, da jih ne bi zaplenili. Rešitev: v sodih.

Dalmatin je izvršil prerod v desetih letih, brez slovenske šole in slovarja. Glavni vir mu je bil Luthrov prepoved. Izvirno Dalmatinov je slovenski predgovor, razprava o razlikah med katoliško in protestantsko vero, register, ki pojasnjuje besede s slovenskimi dialektičnimi in hrvaškimi izrazi.

Delo predstavlja jezikovno umetnino, saj je, razen neizogibnih germanizmov, razvidno bogastvo izraza, preprost, gladek slog. Knjiga je opredeljena kot temelj slovenske književnosti. Bibliji so protireformacijski ognjeni zubli še najbolj prizanesli. Pomembno vlogo pri tem je imel Tomaž Hren, ki je pri višjih cerkvenih instancah dosegel, kljub velikemu uničevanju protestantskih knjig, dovoljenje za nadaljnjo uporabo Biblije pri slovenskih duhovnikih. Katoliški duhovniki so tisto, kar je bilo zanje moteče, iztrgali, prelepili, prečrtali. Biblija pa je vendarle 200 let pomagala vsem, ki so hoteli slovensko pisati, saj je bila iz nje črpana norma slovenskega knjižnega jezika. Biblija je najbolj »živo« ohranjeno delo slovenskih protestantov.

18. stoletje prinese uraden katoliški prevod Biblije v slovenščino (Japelj). Vulgata je uradni prevod katoliške cerkve.

15. Opredelite razvoj pisave slovenskega knjižnega jezika od 16. do 2/2 19. stoletja.

Ob izidu Katekizma in Abecednika (1550) se je Trubar odločil za gotico. Pisava, nastala v 13.-15. stoletju, za katero so bile značilne iztegnjene, zašiljene in lomljene oblike, je bila tedaj razširjena po vsej Evropi. Vendar se Trubar v svojih nadaljnjih delih odloči za humanistično latinico (na to ga napoti škof Vergerij). Ta je kasneje deležna izboljšav, pri čemer grede velike zasluge predvsem Krelju. Glede jezika, ki naj bi se po njegovem približeval cirilski in glagolski literaturi, sicer ni uspešen, njegove pravopisne ideje pa se zelo uveljavijo. Npr. pisava *ě z e*, uvedba razločevalne pisave šumnikov in sičnikov, ločevanje med trdimi *l* in *n*. Na njegove pravopisne popravke se opre že Dalmatin (Biblija). Tudi Bohorič jih odobrava in

Kreljeve popravke natisne v svoji slovnici (z njimi se seznani pri sodelovanju v komisiji ob reviziji Dalmatinove Biblije). Kasneje, v obdobju črkarske pravde, se pisava poimenuje bohoričica, v uporabi pa je vse od 16. stoletja do srede 19. stoletja. Vmes se vrši poskus uveljavitve dajnčice in metelčice. Za prva tri desetletja 19. stoletja je namreč značilna črkarska pravda (Čop, Prešeren : Kopitar). Kopitar si prizadeva za spremembo črkopisa v smislu en glas, ena črka. Kopitarjevemu prizadevanju za opustitev bohoričice se pridružita Dajnko in Metelko, vsak s svojo varianto črkopisa: dajnčica (1824) – štajerska varianta in metelčica (1825) – kranjska varianta. Sledi obdobje, ko so pisali tri črkopise in nastala je velika zmeda. Leta 1843 je ponovno sprejeta bohoričica. Zaradi vplivov ilirizma pride do nove spremembe: 1845 je sprejeta gajica (Murkov slovar).

16. *Opreделите korpus slovenskih besedil 17. stoletja in njihovo jezikovno podobo.*

V 17. stoletju pride do 70-letne prekinitve književne produkcije, ki je bila vzpostavljena s protestantskimi knjigami. Pride do katoliške protireformacije, ki ni produktivna in celo uničuje protestantske knjige. V uporabi ostane le Dalmatinova Biblija. Na začetku stoletja izide slovar Alasia de Sommaripa – na slovenski knjižni jezik ni mogel vplivati (1607: Vocabolario Italiano e Schiavo), Hrenovi Evangeliji inu listuvi (1612/13), Hren-Čandkov Kanizijev Catehismus (1615), potem pa do leta 1672, ko izidejo Schönlebnovi Evangeliji inu listuvi, ni natisnjena nobena knjiga. V tem obdobju se norma, vzpostavljena s korpusom protestantskih besedil, podre.

S katoliško prenovo se popolnoma spremenijo priložnosti za javno rabo slovenske besede (tiskana besedila niso bila več namenjena širokemu krogu bralcev, javne priložnosti, zlasti v cerkvi, so bile pretežno govorne). Razširila pa se je raba v poluradne namene, o čemer pričajo številni ohranjeni dokumenti (prisega na sodišču, dogovori, oporoke, deloma zasebna pisma). Ker knjige niso izhajale, je bil jezik dokumentov pod izrazitim vplivom govorjenega jezika. Vanj vdirajo tudi narečne jezikovne značilnosti.

V drugem delu obdobja katoliške preнове knjižno tradicijo protestantov po Hrenu nadaljuje Janez Ludvik Schönleben. Njegova izdaja Evangelijev inu listuv se opre na Hrenovo. Schönleben kritizira predvsem Hrenove purizme glede besed, prevzetih iz nemščine, ki jih nadomešča s hrvaškimi in dalmatinskimi besedami. Schönleben piše v jeziku središča in za središče in ugotavlja, da je ravno tu veliko izposojenk iz nemščine. Vendar je mnenja, da je bolje ohraniti že prej rabljene izraze, kakor pa jih nadomeščati s hrvaškimi. Glede jezika nadalje ugotavlja, da je naš jezik jemal iz soseščine, česar ni imel v svoji zalogi. Glede izgovora besed pa opozarja na vokalno redukcijo, ki onemogoča zapis besed, ki bi sledil izgovoru. Iz tega izpelje normo knjižnega jezika: Pišimo po šegi rodu, govorimo po šegi pokrajine. Glavno načelo knjižno-jezikovne norme je torej dovoljeni razloček med pisno normo, ki naj bi bila enotna in govorno normo, ki naj bi se ravnala po aktualnem krajevnem govoru (najvidnejši primer tega načela je Basarjev zapis l v primerih z glasovno vrednostjo u/v; bil > biu). Pri oblikovanju besedil se močno pozna vpliv baroka, ki ni bil prisoten le pri umetelni retorični zgradbi javno govorjenih besedil. Predvsem baročne cerkvene pridige odsevajo živopisanost, eksemplaričnost in zgradbeno vezanost na dva viška: sporočilni višek in vrhunec zgradbe. Vmes se pojavlja domiselno stopnjevanje stavkov. Glavni namen teh prijemov je učinek pri publiki.

Konec 17. stoletja izide pet zvezkov pridig Janeza Svetokriškega, kjer v nasprotju z večinsko uveljavljenim središčnim jezikom, jezikom Ljubljane, uporablja vipavski govor.

Konec 17. stoletja pišejo še Schönleben, Rogeri, Basar, Hipolit, Kastelic ... Besedila pa večinoma obstajajo rokopisna zaradi samega pomanjkanja denarja in pomanjkanja neposredne zavesti o obsegu jezika.

17. Pojasnite razloge za geografsko razslojevanje slovenskega knjižnega jezika od 17. do 19. stoletja.

Za 17. stoletje je najbolj značilno normativno načelo pisanja po šegi rodu in govora po šegi pokrajine. S tem se je ozavestilo vprašanje narečne razvejanosti, ki so se ga zavedali že v 16. stoletju. Vendarle je bila Dalmatinova Biblija še vedno najvplivnejši vzorec slovenske knjižne tradicije. To pa vseeno ni bilo dovolj, da bi se obdržal en kulturni naddialekt kot edini slovenski knjižni izraz. Kajti ni bilo ne slovenske države ne institucionalne osnove (slovenske šole), niti ustreznih sredstev javnega obveščanja, ki bi takšno vlogo jezika utrjevale. Na omenjenih ravneh je komunikacija potekala v nemščini in vloga slovenščine v primerjavi z njo je bila izredno skromna. Prav zaradi te skromne vloge pa je obenem postalo nujno, da se knjiga ljudem približa v podobi, ki bo blizu njihovemu govorjenemu jeziku. Jezikovno dogajanje kaže potrebo po novi razmejitvi. S Pohlinovo Krajnsko gramatiko (1768) se je začelo v zgodovini slovenskega knjižnega jezika obdobje, za katerega sta značilni dve nasprotni težnji:

- Po eni strani se normira variantnost slovenskega knjižnega jezika (najprej v verskih tiskih, kasneje s slovniciami in slovarji) – sredobežnost.
- Po drugi strani težnja po ustaljevanju zlasti osrednje slovenske norme kot osnove knjižnega jezika (Kopitar) – sredotežnost.

Variantnost štejemo kot posledico pritiska govora na pisno normo, svoje pa pripomore tudi politična in upravna ureditev (ločenost slovenskih pokrajin). Variantnost se je od srede 17. stoletja potrjevala tudi v tiskih. Za začetek knjižno-jezikovne variantnosti imamo prvo izdajo Parhammerjevega katekizma (1755) v Gradcu. Napisan je v kajkavskem rokopisu in v vzhodnoštajerskem jeziku. Prav ta se je od središčnega jezika najbolj razlikoval. Štajersko jezikovno udejstvovanje ni sledilo središčnim težnjam, saj zanje ni bilo pravih vzvodov, ni bilo močnega idejnega in kulturnega toka iz osredja, pa tudi jezik v središču se je že močno spremenil v primerjavi s protestantskimi pisci. Na Štajerskem je tudi močna pokrajinska zavest in zato kranjski jezik tretirajo popolnoma enako kot hrvaškega ali nemškega. Parhammerjev katekizem je kasneje izšel tudi v koroškem (Viden velik vpliv koroškega narečja. Na Koroškem se v duhu približevanja knjig kar najširšemu krogu prebivalstva pojavljajo bukovniki, preprosti prepisovalci protestantskih pesmi, pridig molitev. S tem so širili preprosto knjigo) in kranjskem narečju. Medtem so v Prekmurju razvili (tako kakor katoliki) svoj knjižni jezik z madžarsko in narečno jezikovno podlago.

Norma se je začela nekako vzpostavljati s Kopitarjem. Njegova slovnica je po naslovu in vsebini sicer kazala težnje po preseganju pokrajinskosti, a se je v opisu in jezikovni normi vendarle pretežno ravnala po kranjskih značilnostih. Poenotenje slovenske knjižno-jezikovne norme z deklamirano združevalno vlogo se zgodi šele s programom zedinjene Slovenije in sprejemom novih oblik (1848-1851).

18. Opredelite razvoj šolstva ob koncu 18. stoletja v slovenskem prostoru in vlogo slovenskega jezika v njem.

Proti koncu 18. stoletja se močno razmahne dejavnost za razvoj knjižnega jezika. Kumerdejev načrt za organizacijo slovenske osnovne šole na Kranjskem 1772 združuje aktualne razsvetljske težnje in individualno slovensko usmerjenost. Zahteva po slovenski šoli je bila tako povedana prvič po Trubarjevi Cerkveni ordnuni (1564). Šolski red iz 1774 je določil začetni pouk v jeziku prebivalstva. Ureditev avstrijskega šolstva je v veliki meri razširila slovensko knjigo med široke plasti slovenskega prebivalstva. Slovenski razsvetljenci, predvsem Kumerdej, namreč avstrijske šolske reforme niso pojmovali dobesedno in zato že zgodaj uvajajo v osnovno šolo na Slovenskem slovenski jezik.

Glavni premik v pojmovanju izobraževanja je v tem, da izobraževanje ni več namenjeno le peščici poklicanih, ampak izobraževanje za vse. Pomen terezijansko-jožefinskih reform ima ozadje v namenu narediti državo učinkovito. Skozi izobraževanje naj bi se zagotovila določena stopnja znanja, ki bi naredila posameznika koristnega za družbeno produkcijo. Cilj je učinkovit državljani, ki dobro gospodariti in dobro služi državi. Teh teženj se zaveda tudi Kumerdej pri snovanju slovenske šole.

Čeprav je odpor zoper šolanje preprostega slovenskega človeka velik zlasti v cerkvenih krogih, je vendar v tem obdobju prvič uvedena v šolah slovenščina. Uveljavi se utraktivistična šola (otroci pridejo v šolo z znanjem enega jezika, ki ga govorijo doma in v tem jeziku pričnejo šolanje. Postopoma se naučijo še drugega jezika – statusno močnejšega, v katerem potem šolanje nadaljujejo. Prvi jezik služi le kot premostitev.). Slovenščina kot uveljavni jezik se je poučevala v trivialkah (obstajale so še normalne in glavne šole). Takšna ureditev šolstva pomeni napredek tudi glede lingvističnega korpusa, saj ga je za izvajanje tovrstnega pouka nujno potrebno zagotoviti. Za učitelje in metodične knjige so v Sloveniji skrbeli predvsem Janez grof Edling, Blaž Kumerdej in Jurij Japelj. Predvsem Kumerdej se zavzema za dobro znanje slovenščine pri kvalificiranih učiteljih. Poučevanje v slovenskem jeziku pa po ugotovitvah šolske komisije vendarle ni zajelo celotnega slovenskega ozemlja (slabo stanje je bilo predvsem v celjskem okrožju).

Učbeniki: Razen jedra metodične knjige so potrebovali začetnico za podeželske šole, čitanko in katekizem, prvi del računice in razčlenjene evangelije. Ker naj bi vse to imelo le pripravljeno vlogo za naslednjo stopnjo v nemškem jeziku, kmalu začnejo izdajati dvojezične šolske knjige – na eni strani nemške, na drugi slovenske. Slovenske knjige so se tako uporabljale le še na trivialkah in na podeželju. Učbeniki pa so bili zasnovani tudi samostojno po pokrajinah, in sicer iz dveh razlogov:

- Za šolstvo je skrbela vsaka pokrajina zase.
- Jezik se je prilagajal pokrajinskim narečnim značilnostim, da ne bi bil učencu preveč tuj in bi mu zaradi tega že v začetku knjigo odbil.

Začetnice:

- M. Küzmič: »ABC knjižica za narodni šoul hasek«; 1790 (za Prekmurje)
- Pohlin: »Abecedika« (popravljen za Kranjsko)
- Gutschmann: »ABC bukvice teh čerk inu besied« (za Koroško, kasneje tudi na Štajerskem)

Računica:

- Pohlin: »Bukuvce za rajtengo«

Prve strokovne knjige:

- Anton Janša (čebelarstvo)
- Anton Tomaž Linhart (o živinskih boleznih)
- Anton Makovec (o babištvi)

19. *Opreделите словнице 19. столетия.*

- 1715 – Hipolit izda anonimno Bohoričevo slovnico (v latinščini, popravi Bohoričevo slovnico, jo pripravi za tisk in ohrani del rodoljubnega uvoda).
- 1758 – nemška izdaja taiste slovnice pri jezuitih v Celovcu.
- 1768 – Marko Pohlin: Kraynska grammatika (v nemščini, uvajanje osrednjega ljubljanskega govora, nepotrebni pravopisni popravki – s teh stališč kritiziran, pomemben je narodno-prebudni uvod z odločnimi izjavami za pravice slovenskega jezika in zoper nemščino, poglavje o pesništvu).

- 1777 – Ožbalt Gutschmann: Windische Sprachlehre (v nemščini, uvajanje jezika, razumljivega širokemu krogu slovenskega prebivalstva, predlaga izboljšavo stare pisave; zagovarja, da mora jezik prižnice ostati distanciran od »ljudskega« – kultiviranje jezika v javnosti). Doživela je 6 izdaj.
- 1791 – Mihael Zagajšek: Slovenska Grammatika oder Sellenko's Windische Sprachlehre (pomembna, ker poleg nemškega uporablja tudi slovenski razpravni jezik).

20. Kdaj je izšla in kako se je imenovala Pohlinova slovnica? Kateri jezik je Pohlin vzel za podlago knjižno-jezikovni normi?

Marko Pohlin: Kraynska grammatika (podnaslov) ali umetnost, kako kranjski jezik pravilno govoriti in pisati. Izšla je leta 1768. Ta letnica velja za mejo katoliške preнове, mejnik za začetek razsvetljenskega obdobja.

Obseg: Slovnica je pisana v nemščini. Pohlin želi normativno uveljaviti ljubljansčino oz. olikani jezik ljubljanskih meščanov iz 2/2 18. stoletja. Če gledamo na kranjski jezik kot na eno od variant, potem predmet Pohlinovega slovničarskega opisa ni nič drugega kot nov pritisk lokalnega govora na normo, in s tega stališča precej samovoljno jezikovno kodifikacijsko dejanje. Zato je deležen številnih kritik.

Pohlin sam se tudi okliče za neke vrste zakonodajalca pravičnega jezika (prezre celotno Bohoričevo delo), ki naj ga utrjuje slovnica oz. šole, saj se jezik sicer kvira in uničuje. Pohlina pri delu vodita ljubezen do domovine in materni jezik. Boji se, da bi izobraženci domač jezik izkoreninili, zato poudarja pomembnost slovnice in slovarja. Zdi se mu pomembno, da za podobno delo navduši tudi svoje rojake. Zaveda se, da bodo nekateri gledali na jezik in njegovo delo kritično, da bo nekaterim stvar všeč, da se bodo nekateri obregli ob novosti, drugi ob zastarelosti. S tem je dejansko sprožil živahno jezikovno polemiko, ki je imela konec 18. stoletja in v začetku 19. stoletja za posledico prvo splošnejšo in veljavnejšo jezikovno normo. Kritiziran je bil na Kranjskem, še bolj pa zunaj. Najmanj sprejemljive so se zdele njegove spremembe v pisavi. Sicer pa je prvi, ki je skušal postaviti sistem slovenskega knjižnega jezika v pravilih in skladenjskih obrazcih. Pohlinovo delo se vrednoti kot delo za uveljavljanje slovenskega knjižnega jezika v različnih plasteh (z metriko ustvarja temelje umetni pesmi, želi ustvariti govorico omikanih ljudi).

Slovnica obsega: oblikoslovje, skladnjo, razlago črkopisa in pravopisa (z zgledi in razlago), besedotvorje in narodno preročno pisan uvod – v drugi izdaji sta še pravorečje in morfologija.

21. Pojasnite razloge za nastanek prekmurske knjižne slovenščine.

Razlogi:

- Prekmursko narečje je od ostalih slovenskih govorov najbolj oddaljeno.
 - Prekmurje je politično in upravno ločeno od ostalih slovenskih pokrajin.
 - Prekmurje izgubi pravico do pridigarjev in šolnikov ter ohrani le pravico do branja protestantskih knjig. Knjiga naj bi se tako sama, brez posrednikov, približevala bralcu.
 - Ferenc Temlin: Mali katechismus (1715) – prekmursko narečje, madžarski črkopis
 - Neznani avtor: na osnovi Temlinovega katekizma nastane 1725 Abecedarium slovensko
 - Štefan Küzmič: Katekizem (1752), Abecednik (1753), Vöre krščanske krátki návuk (1754), Nouvi zakon ali testamentom (1771) – prevod normativno uzakoni prekmurski knjižni jezik, imenovan »naš stari slovenski jezik«. Prispeva največji delež k prekmurski književnosti.
- Iz predgovora:
- Küzmiču slovenski svet ni tako naklonjen kot prej protestantom.
 - Za Slovence šteje Štajerce in Kranjce, Korošcev in Primorcev ne omenja.
 - Dalmatinov jezik označi za štajerskega.

- Trubarjev jezik označi za kranjskega.
- Poleg Štajercev in Kranjcev so še Prekmurci, tisti, ki bivajo med Muro in Rabo. Smatra, da je prekmurščina tako drugačna od jezika ostalih Slovencev, da Prekmurci potrebujejo knjige v lastnem jeziku. Nima večjega vpliva na kasnejše oblikovanje norme knjižnega jezika.

22. *Pojasnite jezikovno. načrtovalno vlogo almanaha Pisanice.*

Jezikovno načrtovanje = sociolingvistični termin, ki označuje dejavnosti posameznikov ali skupin (pod okriljem organizirane in institucionalizirane jezikovne politike), ki imajo namen spreminjati status in krepiti korpus jezika. V obdobju jezikovnega načrtovanja med 2/2 18. stoletja in programom zedinjene Slovenije (1848) je bil reprezentativen korpus slovenskega knjižnega jezika pesniški jezik. Na splošno velja za obdobje, ko je zaradi novih priložnosti za rabo prvič nastajal korpus necerkvenih besedil (šolska in poučna besedila, obnovljena slovnična in slovarska dejavnost), ki bi slovenski jezik statusno izenačil z drugimi jeziki in hkrati uveljavil rabo slovenskega jezika na različnih področjih. Tak namen je imela tudi prva znana organizirana pesniška dejavnost v slovenskem jeziku, udejanjena v Pisanicah od lepih umetnosti, katerih pobudnik je bil Janez Damascev Dev. Glavno vodilo Pisanic je bila želja po enakovrednosti slovenščine z drugimi jeziki. Jezik in oblikovanost besedil naslavljata ozek krog razsvetljenskih intelektualcev. Besedila skušajo prepričati o smiselnosti jezikovnega načrtovanja in širijo korpus. Rabo v slovenščino prilagojenih splošnih pesniških vzorcev in motivov upravičujejo z namenom utrjevanja jezikovnega statusa. Pomembnost zadnjega »prijema« dokazuje dejstvo, da je metrika del slovnice (Pohlinove in rokopisne Kumerdejeve).

23. *Kdaj in kje sta bili ustanovljeni prvi stolici za slovenski jezik in kdo sta bila prva predavatelja?*

Premiki na področju šolstva, ki so utrjevali status slovenskega jezika, so se zgodili v obdobju Ilirskih provinc, ko se uveljavi predpis o pouku v deželnem jeziku v normalkah in trivialkah. S tem se razmahne dejavnost tiskanja učbenikov v slovenščini (npr. Vodnik: Pismenost ali Gramatika za perve šole, 1811). Sedaj se pojavi misel o slovenskem učnem jeziku ne le v osnovnih šolah, ampak tudi na višji stopnji. Institucionalna možnost za to so bili neobvezni predmeti na liceju kot dopolnitev rednega programa. Potrebnost poučevanja slovenščine je bila utemeljena s poklicnimi potrebami šolajočih se za duhovniški poklic.

- 1812 – graški licej; Janez Nepomuk Primic
- 1817 – ljubljanski licej; Franc Serafin Metelko

Stolici sta poleg poučevanja bodočih duhovnikov (za lažji stik z verniki pri kasnejšem opravljanju dušnopastirske službe) pomenili tudi možnost za jezikoslovno dejavnost in kultiviranje slovenščine. Program je moral biti zaradi fakultativnosti privlačen in obenem prilagojen visokošolski stopnji. Vključeval je retorično in poetično oblikovanje besedil v slovenščini (pesništvo pod pedagoškim vodstvom kot pomemben del pridobivanja jezikovnih zmožnosti).

Na celovškem liceju je bila prošnja za stolico 1822 zavrnjena, a je A. M. Slomšek prostovoljno organiziral tečaj slovenščine z enakimi cilji kot na ljubljanskem in graškem liceju.

24. *Navedite slovnice slovenskega jezika v 1/3 19. stoletja (do leta 1840) z avtorji, letnico izida in kratkimi oznakami.*

- 1808/09; Jernej Kopitar: Slovnica slovenskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem (v nemščini; temelj za uveljavljanje jezikovnega statusa slovenščine; prvi podoben prikaz slovenskega slovstva; prva znanstvena slovnica slovenskega jezika, prva modernejša kodifikacija slovenskega jezika; ljudski jezik kot nova osnova slovenskega knjižnega jezika in obsojanje mestne govorice – očita se mu purizem; prvi znanstveni opis tradicionalnega kranjskega knjižnega jezika, ki šele daljnoročno pomeni opustitev pokrajinskih književnih različic; ideja o splošnem skupnem črkopisu – ukinitve pisnih različic in glasoslovno-oblikoslovno poenotenje v smislu en glas, ena črka).
- 1811; Valentin Vodnik: Pismenost ali gramatika za prve šole (prva slovenska slovnica s slovenščino kot metajezikom).
- 1824; Peter Dajnko: Lehrbuch der Windischen Sprache (slovnico izda z namenom razvoja nabožne in poučno-šolske književnosti v vzhodnoštajerskem narečju; kot upor proti splošni uveljavitvi kranjske različice knjižnega jezika uvede nov črkopis – dajničico).
- 1825; Franc Metelko: Učni sestav slovenščine – Lehrgebände der Slowenischen Sprache (v nemščini; napredek v glasoslovju in v obravnavi besednih vrst; razvrednotenje osrednje slovenske norme in uvajanje koroške variante novega črkopisa – metelčica; ena najboljših slovenskih slovnice; v glasoslovju je bilo problematično naslanjanje na dolensko narečje).
- 1832; Anton Murko: Theoretisch-praktische Grammatik oder der Slowenische Sprache ... (slovnica pomembna zaradi zavrnitve dajničice in narečnega regionalizma; utrdi enotnost slovenskega jezika na podlagi tradicije in upoštevajoč koroško-štajerske osnove; v nemščini: 1832 – izdaja v bohoričici, 1843 – razširjena izdaja v gajici).

25. *Pojasnite sociolingvistično vlogo Kranjske čbelice.*

Kranjska čbelica začne izhajati z namenom preseči diglosijsko jezikovno situacijo (slovenski dialekt – pogovorni jezik : nemški kulturni jezik), v kateri so se znašli Slovenci. Na začetku 19. stoletja so politične omejitve avstrijskih oblasti onemogočale politični boj za uveljavitev slovenskega jezika v uradni rabi. Omejene možnosti so bile dane s kodifikacijskimi dejavnostmi, institucionalno rabo (šola, cerkev), ustreznimi knjižnimi dejavnostmi, a avstrijski državni režim ni dovoljeval politične dejavnosti, pod znamko kulturne dejavnosti pa je bilo dovoljeno le razširjanje razsvetljenskih idej in poučevanje ljudstva. Med Slovenci se je zbudila zavest, da takšna praksa diglosije ne odpravlja, ampak celo dviguje prag za rabo nemščine. Predvsem zato, ker tak »kulturni koncept« izpušča meščanske izobrazbe, ki dobro obvladajo nemščino in v njej brez težav komunicirajo ter se zato v svoji komunikaciji počutijo varne. Korak v napačno smer je bilo tudi približevanje besedil naslovniku, kar pomeni, da se je zopet uveljavljal narečni odmik od enotnega, povezovalnega jezika. V takih okoliščinah je bil načrt za utrjevanje jezikovnega statusa vezan na nastanek besedilnega korpusa, ki bi v okviru dovoljene kulturne dejavnosti naslavljal meščanske izobrazbe ob poudarku na jezikovni in narodni sredotežnosti, podprt pa bi bil z ustrezno publikacijsko dejavnostjo. Neuspeh poskus je bil znanstveni časopis Slavinja, ki ga je cenzura zavrnila. Podobno pot ubere tudi Kranjska čbelica, a z drugim, državnemu režimu navidezno nenevarnim korpusom, s pesništvo. Pri pesništvu je bila cenzura popustljivejša, primernost pesniške publikacije pa je utemeljevalo tudi dejstvo, da prej ni bilo možnosti za objavo in so pesniška besedila ostajala v rokopisih. Poleg tega je bila vezana na sicer malo obsežno tradicijo pesniških publikacij (Pisanice, Pesme za pokušino).

Čbelici je uspelo sproducirati pesniška besedila, primerljiva z evropsko produkcijo visoke književnosti; ustvarila je kvalitetni umetnostni korpus, ki se je kot kanon uveljavil kasneje (Prešeren); pripomogla je h krepitvi statusa slovenskega jezika, vendar ne v smislu načrtovanja jezikovnega statusa s političnimi dejanji. Namreč pesništvo ne more opravljati

vloge nevtralnega korpusa, ki bi vseboval zglede, primere, uporabne tudi zunaj korpusa. Pesniški jezik ima svoje zakonitosti in v tem smislu je Čbelica prej postavila standarde pesniškega jezika kot pa knjižnega v celoti. Normodajnost pesniškega jezika je postavljena pod vprašaj v trenutku, ko le-to izpolni postavko izvirnosti. Po tem je njegova vnovična uporaba nelegitimna. S tem odpade misel o kodifikaciji kot možnosti neskončne ponovljivosti z namenom nevtralne družbene komunikacije. Sledi, da je pesništvo lahko le dejanje nadarjenih posameznikov in kot reprezentativni korpus zato manj ustrezno.

26. Pojasnite razvoj publicistike v slovenskem jeziku pred 1843.

- Valentin Vodnik: Velika pratika (1795-97) – njegov namen je bil izdajati preprosta in razumljiva besedila in ljudi poučevati o zemljepisu, računstvu, vremenoslovju, zdravstvu itd. Najpomembnejši del = koledar, pojavljajo se še uganke, epigrami, stalne rubrike (popisovanje kranjske dežele, semnji kranjske dežele, popisovanje svetle cesarjeve žlahte, zabavne anekdote). Vsako leto je Vodnik objavil še pesem, jezik poezije pa prilagodi okusu tedanjega bralca (Kranjc, tvoja dežela je zdrava; Zadovolni Krajnc; Dramilo mojih rojakov ...). Po treh letih preneha izhajati, ker je predraga.
- Mala pratika (1798-1806) – nasledi Veliko pratiko; ohrani nekaj rubrik, ukine napise za mesece in kmetijske nasvete, pojavijo se basni.
- Jezik za vsakdanjo rabo razvija Vodnik še naprej v Lublanskih novizah (1797-1800), tj. prvi slovenski časopis (za narodno zavedne Slovence), obliko prevzame po Laibache Zeitung (časopis s slovensko tematiko v nemščini), obsega 4 dele: domači dogodki, vojske pergodbe, tuji dogodki, perstavek (cene žita, osmrtnice ...), prvič se pojavi priloga.
- 1824 – osnutek znanstvenega časopisa Slavinja (Cigler, Andriolli, Holzapfel), ki ga cenzura zavrne.
- 1836 – korak nazaj – objavljane v nemškem časopisu Illyrisches Blatt (izhaja v Ljubljani).
- 1840 – nov načrt periodike v slovenščini, Smole snuje politični časopis Ilirske novice s tedensko literarno prilogo Ilirski Merkur. Politične okoliščine izdaje ne dopuščajo.
- 1843 – izhajati začnejo Kmetijske in rokodelske novice.

27. Pojasnite jezikovno-načrtovalno vlogo Kmetijskih in rokodelskih novic v začetnih letih izhajanja.

Kmetijske in rokodelske novice (1843-81) izdaja Kmetijska družba. Urednik je bil Janez Bleiweis. Začetek izhajanja novic je navidezno kazal politično nenevarno kulturno udejstvovanje z izključnim namenom razsvetljevanja ljudstva. Taktično zastavijo tudi deklarativni program, objavljen v Oznaniu, iz katerega je bilo razumeti, da naj bi bil časopis namenjen tistim, ki niso znali oz. se niso mogli naučiti nemško. S tem se odrečejo namenu čiščenja in učenja jezika in naj torej diglosije ne bi odpravljali. Toda v realnosti je bil dosežen učinek popolnoma drugačen. Uredniška politika se je prilagajala večinskemu naročniku – izobražencem, ki so sicer obvladali nemščino, a so v slovenskem časopisu videli koristnost, uporabnost, čeprav je bil časopis programsko namenjen kmetom in rokodelcem. Pridobitev izobraženskega bralskega kroga je povzročila, da so se naročniki dejansko učili slovenskega jezika. Zaradi periodičnosti je bilo potrebnih veliko besed, zato so spodbujali produkcijo le-teh, s tem pa se je krepila aktivna zmožnost v slovenščini (ta je posredno omogočila nove kodifikacijske postopke). Jezik in besedni korpus sta se začela zvrstno razslojevati, vendar ne

več kot dvopolna socialna razslojenost (kmet : izobraženec), ampak širše. Novice so imele naročnike v vseh slovenskih deželah (sredotežnost) in so dosegle vnovično oživitev ljubezni do maternega jezika in okrepitev narodne zavesti pri izobražencih. Slovensko meščanstvo si je načeloma prizadevalo za narodno in jezikovno enotnost, hkrati pa je potrebovalo statusno razločevalnost, ki bi potrjevala njihovo večjo družbeno moč. Težnjam so najbolj ustregla pesniška besedila z najvidnejšim avtorjem Jovanom Veselom Koseskim. Njegovo pesništvo se od Prešernovega močno razlikuje. Če je Prešernov izraz nekoliko bliže realnemu govornemu jeziku, jezik Koseskega sledi klasicističnim načelom in se odraža v skonstruiranosti, nestandardnosti besedotvorja in skladnje. Ravno odtujenost Veselove poezije pa je omogočila identifikacijo izobraženca z izrazom, ki naj bi dokazoval kvaliteto slovenskega jezika in s tem krepil status. Pesniška besedila so torej služila za narodnostno in jezikovno motivacijo diglosijsko izobraženih Slovencev.

28. Opišite in pojasnite jezikovne zahteve v okviru programa zedinjene Slovenije.

1848 = pomlad narodov

Slovenci izkoristijo politične okoliščine in prvič padejo odkrite narodnostne zahteve: zahteva po narodni enakopravnosti v povezavi z jezikovno in zahteva po polni rabi slovenskega jezika (vpeljava v šole in urade). Druga zahteva neposredno načrtuje jezikovni status slovenščine. Zahteve v praksi niso bile takoj udejanjene. Vlada je načelno enakost narodov in jezikov upoštevala, a oklevala s potrebnimi ukrepi. Tudi šolstvo je bilo problematično – šolska uprava se je z uporabo nemških jezikov počutila ogroženo (kakor tudi uradništva), primanjkovala so tudi ustrezne šolske knjige v slovenščini. Nenazadnje so se intelektualci tudi zavedali očitka, da je slovenščina premalo razvita za upravno in šolsko rabo. Vendarle pa je pomarčno obdobje prvič neposredno pokazalo potrebo po polni funkcionalnosti slovenskega knjižnega jezika, sprožilo spremembe v normiranju enotnega slovenskega knjižnega jezika in zagotavljanju ustreznega besedilnega korpusa. Jezik je bil sedaj končno razumljen kot znak narodne pripadnosti in ne le kot sredstvo sporazumevanja.

29. Kdaj so se uveljavile t. i. nove oblike, katere so in kaj pomenijo za razvoj slovenskega knjižnega jezika?

Od srede do konca 19. stoletja je potekal boj za ustalitev nove norme slovenskega knjižnega jezika, ki je bila sprejeta in uveljavljena od leta 1845 (zamenjava pisave) oz. od 1851 (uvedba novih oblik – tega leta jih vlada predpiše za šolske knjige). Sprejem novih oblik je bil programskega značaja in pomeni poenotenje slovenskega knjižnega jezika, za katerega so bili pred tem značilni izraziti lokalni razločki. Gre za hkratno uveljavitev, ki so jih različni avtorji in raziskovalci (prvi že J. N. Primic) priporočali že pol stoletja, ter dopolnitev z novimi. Načrtno oblikovanje normativnega sestava se začne z objavo članka Luke Svetca. Ideja o uvedbi novih oblik sovпада s programom zedinjene Slovenije, ki predvideva za slovenski knjižni jezik enake pravice v javnem življenju Slovencev, kot jih je v nemškem uživala nemščina, zlasti na področju vpeljave jezika v šole in urade.

- Namesto -iga > -ega
- Namesto veznika de > da
- Namesto gorenjskega š > šč
- Namesto nar- > naj-
- Namesto -e za vse tri spole zdaj -i, -e, -a
- Sprememba nekaterih sklanjatvenih končnic (npr. bratam > bratom)
- Samoglasniški r pisan brez polglasnika (npr. smert > smrt)

30. Kateri slovar je prvi prinašal sistematično informacijo o dinamičnem in tonemskem naglasu slovenskega knjižnega besedišča?

Normiranost dinamičnega in tonemskega naglasa predlaga že Škrabec (prvi to ugotovi Vodnik). Pleteršnik se idejno naveže na Škrabca, a uveljavi grafično primernejše rešitve. Vključi jih v svoj Nemško-slovenski slovar (1894/95). Njegovo delo nadaljuje (dopolnjuje) Breznik.